

Юрій Васильович Ключівський,
керівник Інформаційно-аналітичної служби Європейсько-Східний діалог,
Прага, Чеська Республіка

Українські біженці в Чеській Республіці: статистика, статус, допомога та захист

Ключові слова: Україна, біженці, Чеська Республіка, допомога, захист

Україна вже третій рік веде криваву війну на виживання, коли вся її територія продовжує знаходитись у зоні ризику російських обстрілів, через що значна частина громадян України продовжують перебувати за межами країни, фактично в статусі біженців, більшість із яких – у країнах Європейського Союзу.

Так, станом на червень 2022 року Чеська Республіка (10,5 млн. населення) прийняла біля півмільйона біженців з України, 504 107 яким надала спеціальний статус. Таким чином, Чехія, яка прихистила майже 4% українців, від загальної кількості власного населення країни – стала третьою країною серед країн Європейського Союзу, куди українці втекли від війни. Більше того, саме Чехія мала найбільшу кількість українських біженців на 100 тис. населення. При цьому, Польща (станом на 9 липня 2022 року) зареєструвала близько 1,19 млн осіб із тимчасовим захистом, Німеччина – 670 тис., Італія – 132,6 тис., Іспанія – 123,8 тис. і Словаччина – 79,6 тис. За підрахунками Міністерства праці ЧР, на 100 тис. мешканців Чехії припадає 3 646 прибулих [1].

З часом, частина українців повернулася назад до України, хоча 18% її території й досі є окупованою, 1,3 млн українців - в армії а понад 4 млн так й залишаються у Європі, в статусі біженців а обіцяна, реальна допомога цивілізованого світу - залишається на папері. Та й через складну, військову ситуацію в 2023 році та початку 2024 року, кінця війни, на жаль - не видно, незважаючи на те, що під час контрнаступу восени 2022 року українським військам вдалося звільнити 13% окупованої території. Ситуація ускладнюється ще й тим, що через чинний воєнний стан в Україні не відбулися вчасно парламентські вибори (жовтень 2023 року), а також навряд-чи відбудуться й президентські вибори в 2024 році, що викликає тривогу у певної частини суспільства, а розмови про вибори, особливо з боку окремих політиків - свідчать про підсвідоме бажання відновити втрачений баланс. Однак, це дещо інша тема.

Тим не менше, Чеська Республіка й надалі продовжує надавати підтримку Україні, включно з допомогою біженцям, які залишаються в цій Центральноєвропейській країні. Мова не тільки про: безкоштовний проїзд та безкоштовний мобільний зв'язок з Україною чи гуманітарну допомогу, з їжею, водою, одягом, взуттям, ліками, прихистком, курсами чеської мови, медичне страхування та кишенькові кошти, якими забезпечувався кожен українець, що отримав статус біженця але й влаштування дітей у садки та школи, працевлаштування працездатних й так далі. Так, за даними опитування (березень-травень 2023 року), українських біженців (віком від 15 років), які були зареєстровані для поновлення тимчасового захисту: 55% - працюють, 19% є безробітними, 12% перебувають у відпустці по догляду за дитиною або вдома, 8% - студенти, 6% - пенсіонери [2].

Натомість, за повідомленням Департаменту притулку та міграційної політики МВС Чехії, в ході «процесу реєстрації ми отримали актуальну інформацію про кількість людей, які хочуть залишитися в Чехії. Станом на 1 квітня ми беремо на облік 325 742 особи з тимчасовим захистом. У цю кількість входять як особи, яким продовжено тимчасовий захист, так і особи, які звернулися за ним цього року», як заявила сказала Павла Новотна, директор вищезазначеного департаменту. З цієї кількості українців, 68% осіб працездатного віку, з них 65% жінки та 35% чоловіки. Наразі 28% тих, хто має тимчасовий захист - діти та 4% - люди похилого віку. Найбільше тих, хто має тимчасовий захист, у Празі, Брно та Пльзені. За кількістю жителів найбільша кількість осіб з тимчасовим захистом знаходиться в районах Тахов, Пльзень-місто та Хеб. Приблизно третина від загальної кількості наданих тимчасових захистів втратила чинність. У більшості випадків це були особи, які повернулися в Україну [3].

Отже, скорочення кількості біженців з України в Чеській Республіці – суттєве. Однак, для тих громадян України, які залишилися в країні - настав період адаптації до умов проживання в

Чехії, які діють в цій країні: починаючи, наприклад, від перереєстрації автомобілів на українських номерах (з 1 січня 2024 року – перереєстрація українських автомобілів на чеські номерні знаки – обов'язкова) й закінчуючи навчанням дітей у місцевих навчальних закладах. Так, за даними Міністерства освіти, молоді та спорту, кількість українських біженців у чеських закладах освіти, станом на 30 вересня 2023 року, а саме - в чеських дитсадках, початкових і середніх школах перебувало 48 090 дітей та учнів українських біженців, що на 2 195 менше, ніж в 2022 році та становить 2,6% від загальної кількості. При цьому, загальна кількість дітей та учнів дитячих садків, початкових і середніх шкіл, консерваторій у 2023 навчальному році становила 1 860 705 осіб, що приблизно на 10 тис. більше, ніж рік тому. І якщо у дитсадках і початкових школах кількість дітей та учнів (в тому числі й українських) дещо зменшилася, то в середніх школах їх кількість, навпаки, зросла. Тим не менш, частка українських біженців становить лише 1 відсоток усіх старшокласників [4].

Отже, рятуючись від війни, значна частина українців знайшла прихисток у країнах Європи, включаючи й Чеську Республіку, яка за оцінками Кільського інституту світової економіки, виділила на прихисток для українців (грошові виплати, надання житла, медичну допомогу, освітні послуги, а також забезпечення продуктами харчування та засобами першої необхідності) понад 2,94 млрд євро [5]. Незважаючи на це, біженці з України вже платять Чехії більше грошей, аніж остання витрачає на підтримку найбільш незахищених з них. Так, доходи та витрати в 2023 році на підтримку українських біженців збалансувались, на майже 22 мільярдах чеських крон. І якщо в першому півріччі 2023 року витрати ще перевищували надходження, то в другому півріччі доходи домінували. За четвертий квартал 2023 року різниця склала 1,9 мільярда чеських крон на користь держбюджету, а лише за січень 2024 року – до державної скарбниці додався ще мільярд. Таким чином «дані Міністерства праці та соціальних питань спростовують міфи про те, як ми доплачуємо, щоб підтримати жінок-біженок. Більшість із тих, хто може, вже працюють і частину заробітку віддають державі. Й виявляється, що підтримка тих, хто не може працювати і все ще відчайдушно потребує нашої допомоги, коштує нам менше», - як зазначає керівник Програми підтримки біженців Чеської Республіки Зузана Рамайзлова [6].

Загалом, в Чехії працюють понад 117 тисяч біженців із України, хоча троє з п'яти на посадах нижче від їх кваліфікації. При цьому, понад три п'яті працевлаштованих біженців - жінки. Найчастіше біженці працюють за робітничими чи допоміжними професіями, свідчать дані Бюро працевлаштування. «Кількість працевлаштованих на цей момент носіїв тимчасового захисту становить загалом 117 204, з них - 74 340 жінок. Найчастіше вони працюють як монтажні працівники на виробництві або як допоміжні працівники в будівництві, виробництві та на транспорті, а також як обслуга стаціонарних машин і обладнання», - як повідомили в Бюро працевлаштування. Міністр праці і соціальних питань Чехії Маріан Юречка заявляв раніше, що в Чехії вдалося дуже добре залучити біженців на ринку праці. За його словами, вони заповнюють давно вакантні місця, а їхні внески до чеського бюджету у вигляді податків та інших зборів цього року перевищать видатки на них. Урядова ж уповноважена з прав людини Клара Шимачкова-Лауренчикова на пресконференції неурядових організацій, які працюють із мігрантами, додала ще один момент, на який урядові варто звернути увагу: забезпечити біженців більшими можливостями працювати на неповну ставку. «Значна частина прибулих із України допомагає нам саме в тих секторах, де нам бракувало людських ресурсів і сил», — наголосила вона. Разом з тим, уповноважена звернула увагу на те, що значна частина працевлаштованих біженців - 61 відсоток працює на посадах нижче від своєї кваліфікації, тобто таких, що пов'язані з нижчою платнею [7].

Загалом, оцінка внеску саме з боку українських біженців, практично у всі сфери життя Чеської Республіки – позитивна. «Якби не українські біженці, людей в краї стало б менше на одне село» - якось сказав Їржі Фреліх з Оломоуцького відділення чеської статистики. Цей край має один із найнижчих показників приросту населення в Чехії, через що, якби не переселенці, населення Оломоуцького краю впало б на 624 особи в першому кварталі. Це «ніби зникло село Супіковце в Єсеницях» - продовжив чиновник [8].

Не далі, як у вересні 2023 року, в Чехії ухвалили зміни до закону Lex Ukraine VI, який продовжує тимчасовий захист для громадян України до кінця березня 2025 року. Серед низки нововведень є пропозиція щодо сприяння біженцям, які незважаючи на війну – хочуть повернутись в Україну, шляхом придбання їм квитків і, у виняткових випадках, наприклад, оплати

термінового житла перед вильотом [9]. Це ї є відповідь тим, недоброзичливцям хто вважає що Європа не чекає українців та стомилась від допомоги Україні та її громадянам.

Тим не менше, певні труднощі з якими людина стикається за межами батьківщини, саме у випадку міграції та ще й у статусі біженця, як-то: незнання мови країни перебування, труднощі з працевлаштуванням, низка побутових проблем тощо, не кажучи вже про поневіряння, які довелось пройти у воюючій країні - таки сприяють поверненню українців додому. Одним з факторів такого рішення є й упереджене насильство по відношенню до біженців яке, на основі даних, отриманих у межах регулярного моніторингу досудового насильства - здійснює організація In IUSTITIA. Так, в Чеській Республіці, після російського вторгнення на Україну, згідно Аналізу антиукраїнських та антиросійських інцидентів, яка представлена в Доповіді - суттєво трансформувалась структура та динаміка досудового насильства [10].

Мова йде про словесні випадки, погрози, фізичне насильство а також напади з тяжкими наслідками для здоров'я. Згідно з даними про упереджені напади на українців, які оприлюднила In IUSTITIA з нагоди дворіччя початку війни в Україні, українці, які проживають на території Чехії, наразі є найбільш вразливою групою, з точки зору досудового насильства. Кількість випадків відображає спротив частини суспільства допомозі біженцям і вказує на вплив дезінформації щодо підтримки Росії у цій війні. Автори дослідження констатують, що результати моніторингу не охоплюють всі випадки, а лише їх вибірку. Вони зазначають, що про події часто не повідомляють у поліцію [11].

Незважаючи на це, згідно з опитуванням агентства RAQ Research, більше половини біженців війни з України схильні залишитися в Чеській Республіці. «Трохи більша частка серед біженців, які довше були в Чехії і краще тут інтегрувалися (вони краще говорять чеською, мають роботу в Чехії, живуть в орендованому житлі). 62% українців, які вміють спілкуватися чеською мовою, хочуть залишитися в Чехії, а 32% тих, хто не розмовляє чеською мовою, хочуть залишитися. 57% домогосподарств, які живуть в оренді, хочуть залишитися в Чехії. Серед біженців, які проживали в безкоштовних нежитлових приміщеннях (державних гуманітарних), лише 38% хотіли залишитися в Чехії в червні, тоді як 52% усіх біженців хочуть залишитися в Чехії», – повідомляє агентство в червневому випуску «Українські біженці в Чехії», над яким співпрацює й Інститут соціології Академії наук [12].

Але інші цифри вже не звучать так позитивно, тому що сім із десяти біженців у Чехії живуть за межею бідності. При цьому, тільки дві третини прибулих старше 17 років мають роботу, хоч більшість українських працівників не заробляють навіть 150 крон нетто на годину. Майже три п'ятих зайнятих все ще займають посади, нижчі свою за кваліфікацію а дві третини біженців, як вже вказувалось - продовжують жити за межею бідності. Найбільше ж ризикують, найменш соціально захищені та вразливі категорії, тобто - сім'ї з дітьми та люди похилого віку [13].

Через це, не можна не звернути увагу й на правопорушення, яких допускаються громадяни України, в період перебування за межами країни а саме, в Чеській Республіці про що можна дізнатись із дослідження «Чеська Республіка: злочинність серед іноземців – зростає але в'язниці – закривають» [14]. Так, за даними «Звіту кримінальної поліції та слідчої служби», на території Чеської Республіки, в 2022 році було скоєно 118 991 злочинних діянь. З цього числа, до відповідальності було притягнуто 7 897 іноземних громадян. При цьому, іноземці склали 10,5% від усіх конфліктів з законом а з майже 8,5 тисяч злочинів або 7,1%, від загальної кількості правопорушень, яких допустились іноземці, громадяни України порушили закон у 2 568 випадках (або 2,2% від усіх злочинів в Чехії за 2022 рік). Вищенаведене не тільки не «красить» громадян України за її межами але й приводить до антиукраїнських інцидентів, що й аналізує In IUSTITIA.

Незважаючи на вищенаведене, 3 квітня 2024 року, Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки презентувало законодавчу пропозицію під назвою Lex Ukraine 7. Однією з головних змін, внесених поправкою, є можливість для економічно самозабезпечених українських біженців отримати посвідку на проживання у формі спеціального довгострокового проживання після виконання певних умов. Цей дозвіл не замінює режиму тимчасової охорони, який триватиме й надалі. Станом на квітень, у Чехії перебувають 338 736 українських біженців. Це дозволить українським біженцям, які не потребують допомоги держави та є економічно незалежними від неї, вийти зі статусу тимчасового захисту та отримати статус постійного проживання відповідно до закону «Про проживання іноземців» у формі довгострокового проживання. Це стосується в першу чергу тих українських біженців, які хочуть оселитися в Чехії на довгострокову перспективу, хоч

інститут тимчасового захисту, як вже вказувалось - не скасовується. Він обмежений на європейському рівні до березня 2025 року, а Європейський Союз обговорить наступний крок у другому кварталі 2024 року. Ймовірно є його подальше продовження. Саме тому його власники в Чехії мали зареєструватися для його продовження до 15 березня 2024 року, що й зробили більше 320 000 осіб. Загалом на території зараз 338 736 носіїв тимчасової охорони. Серед економічно активних осіб 61% становлять жінки, 39% - чоловіки, 26% - діти до 18 років, 4% - люди похилого віку. Із загальної кількості майже 600 тисяч тимчасових захистів, виданих з початку вторгнення, половина вже зникла [15]. Отже, як бачимо, піклування про громадян України в Чеській Республіці – більш ніж належне та є постійно на порядку денному чеської влади.

Стосовно допомоги/сприяння українцям, які опинились за кордоном, то ще в 2017 році розпорядженням Кабінету міністрів України була схвалена Концепція Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017-2020 роки. Серед її завдань - вдосконалити правове врегулювання співпраці між Києвом та закордонним українством, підтримати діаспорські організації за кордоном тощо. Функції ж організаційного центру уряд поклав на Міністерство закордонних справ та її Національну комісія з питань закордонного українства. Фактично, на той час мова йшла про залучення діаспори у життя України, а також використання діаспори як інформаційної та культурної «армії» на протидію російській пропаганді у світі [16].

Деяко пізніше, в 2018 році Уряд затвердив Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року. Реалізація Державної програми мала на меті сприяти активізації співробітництва з закордонними українцями, задоволенню їх національно-культурних і мовних потреб, залученню потенціалу української діаспори для утвердження позитивного іміджу України в світі, просування економічних інтересів держави. Згідно з документом, орієнтовний обсяг її фінансування склав 105 986 тис. гривень, у тому числі за рахунок коштів Держбюджету – 97 903,7 тис. гривень, місцевих бюджетів - 7872,3 тис. гривень, інших джерел - 210 тис. гривень [17]. Однак, як була виконана вищевказана програма та куди поділись кошти - відомо мало.

Натомість, українська діаспора, наприклад, в Чеській Республіці реалізувала цілу низку корисних заходів, які не тільки нагадали про українців у цій країні але й гідно презентували свою країну, наприклад, на міжнародних виставках. Так, в 2005 та 2006 роках, дякуючи небайдужим українцям, які проживали в Чехії, було презентовано агропромислові можливості України на XXXII та відповідно - XXXIII міжнародних виставка-агросалонах «Земля годувальниця» [18], [19].

У січні того ж, 2006 року, на 16-й Міжнародній виставці туристичного руху GO та на 15-й Міжнародній виставці туристичних можливостей в регіонах REGIONTOUR українці презентували туристичні принади Свалявщини що на Закарпатті [20]. Це дозволило, деяко пізніше - укласти партнерську угоду між чеським містом Жідлоховіце та українською Свалявою, що уможливило реставрувати середню школу імені Т.Г.Масарика в цьому закарпатському місті та чи не щороку її школярам відпочивати в Чеській Республіці.

В 2014 році виникла ідея долучити українських учасників: письменників та видавців до міжнародної книжкової виставки, яка щороку проходить у Празі. Book World Prague 2015 - це книжки усіма мовами світу, три десятки країн-учасниць, усі світові континенти, майже півтисячі видавництв, 400 різноманітних заходів - так у статистиці виглядав 21-ий міжнародний книжковий ярмарок «Світ книги Прага», який мав місце в травні 2015 року. Так, у березні 2015 року, відбулась перша презентація українського слова, та книжки з України, саме дякуючи утвореній Організаційній Раді національної експозиції «Український дім», яка й зайнялась: координацією взаємин з Виставкомом; питаннями спонсорства та фінансування українських учасників; організацією презентацій українських учасників виставки-ярмарку; волонтерською допомогою учасникам та відвідувачам виставки-ярмарку з України, включаючи й організацію екскурсій по Празі; допомогою у вирішенні візових, організаційно-побутових, транспортних та інших питань для українських учасників виставки-ярмарку тощо [21]. Саме з тих пір, українські автори та видавці - щороку презентують нові доробки в Чехії.

В 2016 році група українських активістів та волонтерів створили оргкомітет й сформувати Національну експозицію «Україна туристична», з метою організувати роботу українських учасників туристичної сфери на міжнародних виставках GO та REGIONTOUR. Тобто, знову вперше Україна презентувала свої туристичні можливості, шляхом участі в найбільшій туристичній фієсті в Центральній Європі, а саме - в роботі на 26-й Міжнародній виставці промисловості туристичного

руху - GO та у 25-й Міжнародній виставці туристичних можливостей в регіонах - REGIONTOUR, які пройшли з 14 по 17 січня в м. Брно, в Чеській Республіці [22].

Однак, ні по одному з вищенаведених проектів, які виникали з ініціативи української діаспори з Чеської Республіки, незважаючи на багаточисельні звернення до державних інституцій України, ніякої допомоги чи-то сприяння, з боку останньої отримано - не було, зовсім.

З початком повномасштабного нападу російських військ на Україну, коли мільйони українців втекли від війни у Європу де й отримали прихисток, Президент України Володимир Зеленський висловив свої побажання до європейських країн, що «гроші, які останні виплачують українським біженцям за кордоном, краще було б переказувати Україні, а вона б уже розподіляла її між переміщеними громадянами». Тобто, європейська соцдопомога для біженців, на думку очільника України, мала б надходити в український бюджет, який і буде розподіляти її серед українців, які втекли від війни за межі України [23]. Однак, така ідея не була підтримана жодною країною-донором України.

Певною увагою, насамперед, до українських біженців - можна вважати ініціативу першої леді України Олени Зеленської - «Книги без кордонів». Акція спрямована на адресу дітей України, які втекли від війни до різних країн Європи, для яких вже надрукували 100 тисяч книг рідною мовою, як було повідомлено на сайті Офісу президента, вже у червні 2022 року [24]. А вже в березні 2023 року, Міністерство культури та інформаційної політики України поінформувало, що в межах акції «Українським дітям – українську книгу!», яка триває протягом року, читачі в Україні та понад 20 європейських країнах отримали вже майже 600 тисяч примірників підручників, навчальних посібників, художньої літератури [25]. Однак, чи пов'язані останні два проекти, достеменно - невідомо.

Висновки:

1. Кількість біженців з України в Чеській Республіці з різних причин, за два роки російсько-української війни скоротилась а частина українців повернулась в Україну або переїхали в інші країни Європи та світу.

2. Адаптація українців, які залишились в Чехії (біля 64%, від початкової кількості зареєстрованих з початку війни) - корисна для громадян України та вигідна, в тому числі й для: соціального, економічного та демографічного середовища в Чеській Республіці.

3. Абсолютна більшість працездатних українців (більше 52% від зареєстрованих біженців, які отримали притулок в Чехії) - знайшли роботу, орендували житло та віддали дітей в місцеві, дошкільні та освітні заклади а також забезпечені медичним страхуванням.

4. Тривала російсько-українська війна та труднощі та/чи неможливість повернення більшості громадян України на батьківщину а також бажання залишитись у мирній Європі, разом із зусиллями чеської влади та через гнучкість чеського законодавства - створюють умови й надалі сприятимуть, для українських біженців - у виборі Чеської Республіки, як місця постійного проживання.

5. Допомога, сприяння та захист українців, які опинились за кордоном своєї країни, саме з боку державних органів України, практично - відсутня а з боку представництв, як-то: Посольства та Консульства - недостатня.

Список використаних джерел

[1] Ключівський Ю.В., Чеська Республіка та біженці з України., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iaseed.eu/media-cz-ua-9-2022/>

[2] Ukrajiniští uprchlíci v Česku. Průzkum mezi registrovanými k prodloužení dočasné ochrany březen–květen 2023. /Datum odevzdání. 4. 7. 2023.// Autoři., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mvcr.cz/migrace/soubor/vysledky-dotaznikoveho-setreni-pdf.aspx>

[3] V České republice je aktuálně 325 tisíc uprchlíků z Ukrajiny., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx>

[4] Aktuální počty ukrajinských uprchlíků na českých školách., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/aktualni-pocty-ukrajinskych-uprchliku-na-ceskych-skolach>

- [5] На прихисток для українців європейські країни витратили понад 43 млрд євро. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minre.gov.ua/2023/07/04/na-pryhystok-dlya-ukrayinciv-yevropejski-krayiny-vytratyly-ponad-43-mlrd-yevro/>
- [6] Uprchlíci z Ukrajiny už státu odvádějí více peněz, než odčerpává podpora nejzranitelnějších z nich., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.clovekvtisni.cz/uprchlici-z-ukrajiny-uz-stat-odvadeji-vice-penez-nejzranitelnejsich-z-nich-11325gp>
- [7] У Чехії працюють понад 117 тисяч біженців із України, троє з п'яти на посадах нижче від кваліфікації., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraina.radio.cz/u-chehiyi-pracyuyut-ponad-117-tysyach-bizhenciv-iz-ukrajiny-troje-z-pyaty-na-8809177>
- [8] Nebýt ukrajinských uprchlíků, klesl by počet lidí v kraji o jednu vesnici., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/pocet-obyvatele-statistiky-uprchlici-ukrajina-narozeni-deti.A230615_731324_olomouc-zpravy_dmk
- [9] Prodloužení dočasné ochrany: Lex Ukrajina VI., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cizinci.cz/aktuality/-/asset_publisher/p5ISPRaHiJXx/content/prodlouzeni-docasne-ochrany-lex-ukrajina-vi
- [10] Uprchli před válkou do Česka, tady jsou vystaveni předsudečnému násilí., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://advokatnidenik.cz/2024/02/23/uprchli-pred-vaikou-do-ceska-tady-jsou-vystaveni-predsudecnemu-nasilii>
- [11] Předsudečné násilí v Česku po ruské invazi na Ukrajinu. Analýza protiukrajinských a protiruských incidentů., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://in-ius.cz/wp-content/uploads/2024/02/utoky-pro-ukrajinskou-a-ruskou-narodnost.pdf>
- [12] Práci v Česku už mají dvě třetiny uprchlíků. Většina stále pracuje pod kvalifikací., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.paqresearch.cz/post/uprchlici-posun-jazyk-prace-bydleni/>
- [13] Stát nezvládá integraci uprchlíků. Bude to mít následky, varují odborníci., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://m.echo24.cz/a/HtATr/zpravy-domaci-uprchlici-ukrajina-ukrajinci-integrace-v-cesku-problem>
- [14] Ключівський Ю.В., Чеська Республіка: злочинність серед іноземців - зростає але в'язниці - закривають., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iaseed.eu/media-turma-1-2024/>
- [15] Ekonomicky soběstační ukrajinští uprchlíci získají možnost se dlouhodobě usadit v České republice., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ceske-novinky.cz/2024/04/03/ekonomicky-sobestacni-ukrajinsti-uprchlici-ziskaji-moznost-se-dlouhodobě-usadit-v-ceske-republice/>
- [16] «Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017-2020 роки», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text>
- [17] Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-spivpraci-iz-zakordonnimi-ukrayinciyami-na-period-do-2020-roku>
- [18] XXXII Міжнародна виставка-агросалон «Земля годувальниця - 2005», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iaseed.eu/zeme_zivitelka_2005/
- [19] XXXIII Міжнародна виставка-агросалон «Земля годувальниця - 2006», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iaseed.eu/zeme_zivitelka_2006/
- [20] Міжнародні виставки-ярмарок GO та REGIONTOUR, 13-17 січня 2006 року, Брно, Чеська Республіка., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iaseed.eu/go-regiontour-2006/>
- [21] Міжнародна виставка та літературний фестиваль «Світ книги Прага», 14-17 травня 2015 року., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iaseed.eu/book_world_prague_2015/
- [22] Міжнародні виставки-ярмарок GO та REGIONTOUR, 14-17 січня 2016 року, Брно, Чеська Республіка., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iaseed.eu/go_regiontour_2016/
- [23] Зеленський запропонував передати Україні соцдопомогу, яку біженці отримують за кордоном., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/zelenskiy-zaproponuvav-peredati-ukrajini-socdopomogu-yaku-bizhenci-otrimuyut-za-kordonom-12526566.html>
- [24] 100 тисяч книг українською мовою надруковано для дітей вимушених переселенців у різних країнах Європи., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/841178.html>
- [25] «Українським дітям – українську книгу»: за рік дії акції читачі у Європі отримали майже 600 тис. підручників., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://espresso.tv/ukrainskim-dityam-ukrainsku-knigu-za-rik-dii-aktsii-chitachi-u-evropi-otrimali-mayzhe-600-tis-pidruchnikiv>